

Propaganda sovietică în RSSM (anii '70–'80 ai secolului al XX-lea)

Anatolie NOSATÎ

Abstract

The article examines the main mechanisms of Soviet propaganda in the Moldavian SSR during the 1970s and 1980s, with particular emphasis on how ideological discourse was integrated into everyday life. It explores the role of historiography, the education system, cultural institutions, the press, radio and television, as well as military-patriotic propaganda, atheist propaganda, and the introduction of Soviet civil rituals. These mechanisms aimed to legitimise the regime, shape social representations, and help form the “Soviet person.” The analysis also highlights the limits of this ideological project: the official image of prosperity, unity, and progress did not eliminate social contradictions, local practices, or forms of cultural and religious continuity. Everyday life in the Moldavian SSR was thus shaped by a persistent tension between ideological control and the population’s lived experience.

Keywords: MSSR, propaganda, stagnation, restructuring, ideology, cultural revolution

În RSS Moldovenească, în anii '70–'80 ai secolului al XX-lea, propaganda sovietică a constituit unul dintre principalele instrumente prin care regimul urmărea să legitimeze ordinea politică existentă și să modeleze percepțiile populației asupra realității sociale. Discursul oficial era difuzat printr-un ansamblu extins de instituții și practici – învățământ, presă, radio și televiziune, instituții culturale, organizații de masă, ritualuri publice și campanii antireligioase – care integrau mesajul ideologic în viața cotidiană. Articolul de față examinează principalele mecanisme prin care propaganda a intervenit în aceste domenii, precum și raportul dintre imaginea oficială a societății sovietice și realitățile cotidiene ale populației RSSM.

Istoriografia sovietică reprezenta, ea însăși, o componentă a acestui sistem de legitimare ideologică. Cercetarea istorică era subordonată exigențelor politice ale regimului, iar interpretarea trecutului și a transformărilor sociale trebuia să confirme tezele oficiale privind succesul construcției socialiste. În acest cadru au fost promovate teme precum lichidarea deosebirilor dintre sate și orașe, dintre munca intelectuală și cea fizică¹, creșterea nivelului de trai al oamenilor muncii²,

¹ Grigorii Entelis, *Țărâtimea colhoznică pe calea spre comunism* (Chișinău, 1969); I. Rusandu, *Transformarea socială a satului contemporan* (Chișinău, 1984); Ion Bodiul, *Lichidarea deosebirilor esențiale dintre oraș și sat în condițiile RSS Moldovenești* (Chișinău, 1967).

² Filip Doroganici, *Apropierea nivelului de trai al muncitorilor și colhoznicilor* (Chișinău, 1981); Gheorghe Ștefan, *Scopul suprem al partidului: Activitatea Partidului Comunist al Moldovei în vederea îmbunătățirii în continuare a bunăstării oamenilor muncii (1960–1975)* (Chișinău, 1981).

formarea unei noi morale și trecerea societății sovietice la etapa „socialismului dezvoltat”³. Aceste teme nu reflectau doar prioritățile cercetării istorice din epocă, ci făceau parte dintr-un discurs mai larg prin care regimul își construia propria reprezentare a realității sociale.

Analiza acestui discurs eminent propagandistic presupune, prin urmare, raportarea surselor oficiale la funcția pentru care au fost produse. Lucrările istorice și ideologice ale epocii, presa republicană și unională, hotărârile organelor de partid și de stat, precum și documentele instituțiilor sovietice nu reprezintă doar surse de informație despre realitățile sociale, ci și mărturii asupra modului în care aceste realități trebuiau să fie reprezentate public. Ele permit reconstituirea vocabularului, a temelor și a mecanismelor prin care partidul formula o imagine coerentă a societății sovietice și încerca să o integreze în experiența cotidiană a populației.

Din această perspectivă, propaganda anilor '70–'80 va fi analizată aici ca ansamblu de practici prin care statul intervenea în educație, cultură, informare, viața religioasă, timpul liber și ritualurile colective pentru a-și promova o concepție specifică. Discursul istoriografic elogia strategia partidului de realizare a unei „revoluții culturale”, dezvoltarea științei și a învățământului, lichidarea analfabetismului, pregătirea cadrelor și formarea intelectualității socialiste, în spiritul patriotismului sovietic și al internaționalismului⁴. Istoriografia aborda și combaterea convingerilor religioase și promovarea ateismului, în special prin impunerea unor sărbători noi, de tip comunist. Lucrările consacrate acestor teme erau scrise într-un registru puternic ideologizat, fiind puse în slujba proiectului de formare a „omului nou”, a lui *homo sovieticus*⁵. Dincolo de caracterul lor didactic și propagandistic, lucrările urmăreau să pună în circulație mijloace, forme și metode de activitate care trebuiau să fie aplicate în mediile elevilor și studenților, în spiritul epocii, pentru a demonstra importanța educației comuniste în formarea „omului sovietic”.

În discursul oficial sovietic, această perioadă era prezentată ca o perioadă de progres continuu și de consolidare a realizărilor socialiste. Dincolo de aceste formulări propagandistice, care reflectau o creștere firească în condiții de relativă stabilitate, consecințele proceselor economice și sociale au fost contradictorii și, în multe privințe, dezastruoase pentru spațiul dintre Prut și Nistru⁶.

³ C. Djesmedjian, *Dezvoltarea întrecerii socialiste în Moldova: Activitatea Partidului Comunist al Moldovei în vederea dezvoltării muncii creative (1924–1975)* (Chișinău, 1977); M. Rotaru, *Conducerea de partid a întrecerii socialiste la sate* (Chișinău, 1978); Pavel Petric, *Sindicatul în societatea socialismului dezvoltat* (Chișinău, 1978).

⁴ Grigore Eremei, *Noile orizonturi ale culturii moldovenești* (Chișinău, 1977); G. Bîrcă, *Intellectualitatea Moldovei Sovietice* (Chișinău, 1971); V. Corbu și C. Zavtur, *Intellectualitatea satului moldovenesc actual* (Chișinău, 1978); Vasile Stati, *Dezvoltarea tradițiilor internaționaliste ale culturii sovietice moldovenești* (Chișinău, 1979); I. Leașco, *Organizațiile de partid și munca de culturalizare* (Chișinău, 1972).

⁵ Fiodor Bîscu, *Procesul combaterii religiei ortodoxe în Moldova* (Chișinău, 1974).

⁶ *Republica Moldova: Ediție enciclopedică* (Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2010), 221.

Statisticile privind creșterea venitului național și a producției industriale, intenționat falsificate, erau utilizate frecvent pentru a demonstra succesul transformărilor socialiste⁷. Deși propaganda oficială insista asupra creșterii continue a nivelului de dezvoltare⁸, indicatorii economici din perioada 1970–1985 arată persistența unor dezechilibre importante. Aceste procese erau descrise ca având o importanță economică și socială majoră pentru sporirea productivității, perfecționarea relațiilor de producție, consolidarea bazei tehnico-materiale a agriculturii și creșterea eficienței muncii agricole. În realitate, imaginea oficială era selectivă. Istoriografia și propaganda sovietică, prin asemenea formule, au construit imaginea unei modernizări rurale continue și evolutive. Această imagine nu reflecta însă pe deplin realitățile satului moldovenesc: dependența de planificarea centralizată, dezechilibrele economice, presiunea administrativă asupra gospodăriilor colective, migrația populației tinere către orașe și transformările cotidiene care au afectat structura comunităților rurale. Propaganda sovietică declara RSSM drept „o livadă înfloritoare”, cu țărani fericiți, care aveau o recoltă mereu bogată, pe care o împărțeau „din suflet” cu celelalte popoare din Uniunea Sovietică. În plan propagandistic, vizitele specialiștilor din statele lagărului socialist confirmau statutul RSSM ca laborator al modernizării agricole socialiste⁹. În practică însă, sectorul agrar a rămas vulnerabil pe întreaga perioadă analizată¹⁰.

În perioada stagnării, viața cotidiană din RSSM a fost marcată de o tensiune constantă între imaginea oficială a prosperității socialiste și experiența concretă a populației. Urbanizarea, creșterea demografică, extinderea serviciilor și industrializarea au existat, dar au fost însoțite de dependență economică, dezechilibre regionale, rusificare, degradarea mediului rural, deficit de bunuri, inegalități sociale și acces diferențiat la resurse. Stagnarea nu a însemnat simpla oprire a dezvoltării, ci acumularea unor contradicții care afectau direct viața de zi cu zi: între propagandă și realitate, între producție și consum, între egalitatea declarată și privilegiile efective, între industrializarea oficială și marginalizarea populației rurale, între integrarea unională și deznaționalizarea populației autohtone.

Oficial, sistemul sovietic proclama egalitatea socială și retribuirea muncii în funcție de cantitatea și calitatea acesteia. În practică, diferențele dintre categoriile profesionale, dintre mediul urban și cel rural, precum și dintre grupurile sociale apropiate sau nu de structurile de partid au rămas semnificative. Propagandiștii sovietici din RSSM obișnuiau să compare nivelul de trai din anii '70 cu cel din

⁷ Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002)* (Chișinău, 2002), 188.

⁸ XXVI s"ezd KPSS, 23 fevralia – 3 marta 1981 goda: *Stenograficheski otchet*, vol. 1 (Moscova, 1981), 47.

⁹ Nicolae Enciu și Sergiu Chircă, „Inegalități sociale în Moldova sovietică”, în *Fără termen de prescripție: Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, coord. Sergiu Musteață și Igor Cașu (Chișinău: Cartier, 2011), 591.

¹⁰ *Svetlyi prazdnik na zemle Moldavii*, colegiu de redacție P. K. Luchinskii et al. (Chișinău, 1975), 47; *Literatura și Arta*, nr. 26, 28 iunie 1979.

anii '50–'60 sau chiar cu cel din epoca țaristă, susținând că bunăstarea populației crescuse semnificativ datorită conducerii eficiente a partidului și a statului sovietic¹¹.

În RSSM, în anii '70–'80, sistemul de învățământ a reprezentat unul dintre principalele spații de articulare între viața cotidiană și politica ideologică a statului sovietic. Școala, instituțiile preșcolare, organizațiile pionierești și comuniste, învățământul profesional-tehnic și cel superior nu aveau doar rolul de a transmite cunoștințe sau de a pregăti cadre pentru economia planificată: participau direct la formarea cetățeanului sovietic, prin interiorizarea valorilor marxist-leniniste, prin cultivarea loialității față de partid și față de „patria sovietică”, prin promovarea limbii ruse și prin subordonarea educației unor obiective politice stabilite la nivel național.

În 1970, Consiliul de Miniștri al URSS a aprobat statutul școlii medii de cultură generală. Programele școlare includeau explicit formarea concepției marxist-leniniste despre lume, educarea în spiritul internaționalismului proletar, cultivarea respectului față de partid și a atașamentului față de patria sovietică. Legea RSSM din decembrie 1975 a instituit învățământul general obligatoriu de zece ani, iar reforma din 1984–1986 a introdus școlarizarea de la vârsta de 6 ani și a extins școala medie generală la unsprezece ani¹². Școala nu transmitea, așadar, doar cunoștințe, ci organiza sisteme de apartenență. Elevilor și familiilor li se cultivau nu numai familiaritatea cu limba rusă, ci și percepția că accesul la cultură, știință și mobilitate socială trecea prin această limbă¹³. În aceste condiții, susținerea financiară a școlii și extinderea instituțiilor educaționale au mers în paralel cu intensificarea propagandei sovietice¹⁴.

Aceste transformări administrative trebuie înțelese în contextul politicii mai largi de sovietizare, rusificare și construcție identitară. În RSSM, educația era chemată să consolideze conceptul oficial de „moldovenism”, definit ca identitate etnică separată de cea românească, și să fixeze limba rusă drept limbă de comunicare interetnică¹⁵. Manualele de istorie au rămas instrumente centrale ale interpretării ideologizate a trecutului. În ele erau vehiculate stereotipuri și narațiuni convenabile discursului oficial: spațiul pruto-nistean era prezentat ca

¹¹ Boris Vizer, *Economia și starea socială a populației din Moldova, anii '40–'80 ai secolului XX* (Chișinău, 2012), 238.

¹² Sergiu Musteață și Petru Negură, „Republica Moldova. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM”, în *Fără termen de prescripție: Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, coord. Sergiu Musteață și Igor Cașu (Chișinău: Cartier, 2011), 650–651.

¹³ Octavian Țicu, „Studiarea regimului comunist în Moldova”, în *Fără termen de prescripție: Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, coord. Sergiu Musteață și Igor Cașu (Chișinău: Cartier, 2011), 333–349.

¹⁴ Ion Xenofontov, „«Spațiile malefice» din RSS Moldovenească: Forme, «metode de neutralizare», consecințe și perspective”, în *Forme de represiune în regimurile comuniste*, coord. Cosmin Budeancă și Florentin Olteanu (Iași: Polirom, 2008), 389–396.

¹⁵ *Republica Moldova: Ediție enciclopedică*, 226–227.

fiind locuit exclusiv de slavi, care ar fi contribuit decisiv la formarea poporului moldovenesc; erau propagate, de asemenea, miturile despre „ostașul eliberator” și despre „ocupanții români”. Prin asemenea formulări, școala participa la construcția unei memorii istorice compatibile cu politica sovietică, în timp ce procesul educațional rămânea supus controlului organelor de partid și al securității¹⁶. Una dintre metodele folosite pentru formarea cetățeanului sovietic a fost inclusiv eliminarea limbii „moldovenesti” (române) din planul de învățământ al școlilor cu predare în limba rusă¹⁷. Reforma educațională de la începutul anilor '70 avea drept obiectiv declarat formarea concepției marxist-leniniste despre lume și cultivarea patriotismului sovietic. În perioada 1966–1972 s-a trecut la programe și manuale noi, iar editura „Lumina” a fost înființată pentru tipărirea lor; multe manuale erau traduceri din limba rusă¹⁸.

Controlul ideologic asupra manualelor este vizibil și în intervențiile publice ale conducerii ministeriale. Propaganda educațională era supravegheată de organele de partid și de securitate, iar implicarea politicului în procesul de învățământ s-a accentuat în contextul Războiului Rece, prin stereotipuri menite să inspire frică și ostilitate față de ceea ce discursul sovietic eticheta drept imperialism¹⁹.

În anii '70–'80, Societatea științifică pentru elevi „Viitorul” a activat în republică, cu filiale în 16 centre raionale. Activitatea acesteia pune accent pe propagandă și pe instruirea ateistă a elevilor. Potrivit surselor oficiale, numai în 1980 funcționau 624 de cercuri de educație ateistă, cu 17.669 de tineri înscriși²⁰. Ateismul științific a devenit o componentă explicită a acestei politici. Ministerul Învățământului era obligat să introducă în planurile de studii cursul obligatoriu „Bazele ateismului științific”, care anterior avusese caracter opțional²¹. Educația ateistă în școală solicită o analiză separată, având în vedere rolul ei în restructurarea vieții religioase și în raportul dintre instituțiile de stat, familie și comunitățile locale.

Învățământul superior era prezentat de conducerea sovietică drept una dintre realizările majore ale regimului²². Dincolo de această retorică a progresului, învățământul superior era integrat în aceeași politică de rusificare și de selecție social-politică. Conducerea centrală sovietică a favorizat persoanele rusofone aduse în republică pentru întreprinderile industriale unionale, în condițiile în care exista un surplus local de forță de muncă. Această politică a contribuit la

¹⁶ Musteață și Negură, „Republica Moldova. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM”, 671–672.

¹⁷ Ibidem, 150–151.

¹⁸ Musteață și Negură, „Republica Moldova. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM”, 664–671.

¹⁹ Musteață și Negură, „Republica Moldova. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM”, 670–671.

²⁰ Ludmila Tihonov, „Represiunile împotriva religiei și bisericii în RSSM”, în *Fără termen de prescripție: Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, coord. Sergiu Musteață și Igor Cașu (Chișinău: Cartier, 2011), 631.

²¹ Tihonov, „Represiunile împotriva religiei și bisericii în RSSM”, 631–632.

²² Semen Grossu, *Sovetskaia Moldaviia* (Moscova, 1982), 116.

devalorizarea statutului limbii române, disciplinele din instituțiile de învățământ superior fiind predate preponderent în limba rusă²³.

În ansamblu, în anii '70–'80, sistemul educațional din RSSM a funcționat ca un mecanism complex de integrare socială și control ideologic. Pe lângă instruirea propriu-zisă, școala sovietică oferea un cadru pentru producerea loialității politice și pentru modelarea comportamentelor cotidiene. Regimul urmărea să elimine sau să marginalizeze reperele culturale și istorice românești, inclusiv prin distrugerea unor elemente ale patrimoniului material și simbolic și prin înlocuirea lor cu simboluri sovietice. Cultura promovată oficial era cenzurată, controlată de partid și orientată spre formarea unei mentalități conforme cu ideologia marxist-leninistă²⁴. Această instrumentalizare ideologică nu a eliminat însă complet diversitatea experienței culturale.

Bibliotecile aveau un loc central în alfabetizarea culturală a populației, devenind mecanisme importante ale propagandei sovietice și ale rețelei instituțiilor cultural-educative. Unul dintre obiectivele lor declarate era sprijinirea organizațiilor de partid în activitatea de educație comunistă a populației²⁵. Toate bibliotecile erau abonate la presa centrală și republicană, instrumentul esențial de popularizare și promovare a liniei partidului. Fondurile bibliotecilor erau organizate în conformitate cu prioritățile ideologice ale regimului. Cartea românească a fost retrasă sau limitată, în timp ce literatura în limba rusă și traducerea clasicilor marxism-leninismului ocupau un loc deosebit²⁶. Clasicii literaturii române au fost integrați selectiv în canonul acceptat de autorități, prin separarea lor artificială în „moldoveni” și „români”, pe criterii geografice.

Pe lângă bibliotecile publice activau și organizații obștești sau societăți republicane ai căror lectori susțineau prelegeri în scop educativ și politic, cea mai apreciată fiind Societatea „Znanie” (Știința), prin intermediul căreia mii de persoane erau supuse unui intens proces de „iluminare” politică organizată²⁷.

Editurile constituiau o altă verigă importantă a sistemului cultural-ideologic. Prin intermediul lor se tipăreau în tiraje mari operele „clasicilor marxism-leninismului”, broșuri de popularizare și propagandă sovietică²⁸. Spre sfârșitul anilor '70, tirajul cărților, ziarelor și revistelor editate în limba rusă a fost dublat. Controlul ideologic asupra producției editoriale a vizat inclusiv lucrările de sinteză și instrumentele lexicografice. În anii '70–'80, numeroase opere literare sau artistice nu reușeau să treacă filtrul cenzurii sovietice. Recunoașterea acordată de oficialii de la centru, care crea efecte politice, intra adesea în tensiune cu poziția autorităților locale.

²³ Enciu și Chircă, „Inegalități sociale în Moldova sovietică”, 585; Liliana Rotaru, „Politica sovietică în domeniul învățământului superior din RSS Moldovenească”, în *Panorama comunismului în Moldova sovietică: Context, surse, interpretări*, ed. Liliana Corobca (Iași: Polirom, 2019), 488.

²⁴ Țicu, „Studierea regimului comunist în Moldova”, 350.

²⁵ *Materialy XXV s"ezda KPSS* (Moscova, 1976), 79.

²⁶ Nicolai Onea și Victor Voitovschii, *Literatura moldovenească: Manual pentru clasa a VIII-a* (Chișinău, 1964), 232.

²⁷ *Republica Moldova: Ediție enciclopedică*, 221.

²⁸ *Republica Moldova: Ediție enciclopedică*, 221.

Un rol important în formarea memoriei publice și în cultivarea populației l-au avut instituțiile muzeale care activau pe teritoriul RSSM. În a doua jumătate a anilor '70 și în prima jumătate a anilor '80, numeroase instituții au promovat, prin expoziții și piese selectate, istoria bolșevismului, dezvoltarea socialismului și eroii construcției comuniste. În mai multe localuri de cult închise de autoritățile sovietice au fost organizate muzee ale ateismului, unul dintre cele mai cunoscute funcționând la Chișinău, în sediul actualei biserici „Sfânta Teodora de la Sihla”. În aceeași logică propagandistică se includeau și muzeele dedicate ziarului bolșevic „Iskra”, precum și Muzeul republican „Grigore Kotovski și Serghei Lazo”, cu filiale la Hâncești și în localitatea Lazo, din raionul Orhei, Muzeul de Istorie a Partidului și alte instituții destinate „culturalizării” populației în spiritul discursului oficial.

În perioada postbelică, distrugerea sau marginalizarea unor repere naționale fusese însoțită și de edificarea unor monumente sovietice. În anii '70, memorialele au căpătat rolul explicit de componente ale educației politice și ale ritualurilor publice. O bună parte dintre acestea, consacrate celebrării a 30 de ani de la victoria în „Marele Război pentru Apărarea Patriei”, au fost construite în orașe și în centrele raionale mari, spațiile respective funcționând ca locuri cu semnificație cvasisacrală pentru ceremoniile oficiale, sărbătorile sovietice și ritualurile de primire în organizațiile de pionieri sau comsomoliste.

Dimensiunea ideologico-artistică a pătruns puternic și în pictură, grafică și sculptură, în special prin organizarea de expoziții tematice cu accent patriotic-militar²⁹. Strict controlată de statul sovietic era și industria divertismentului, iar principalele ramuri artistice – teatrul, cinematografia și muzica – se confruntau constant cu cenzura. Cultura moldovenească din a doua jumătate a secolului al XX-lea era puternic influențată de cultura rusă, promovată de ideologia sovietică drept cultură a „fratelui mai mare”. Această strategie urmărea să subordoneze culturile locale hegemoniei culturale ruse. Mulți artiști moldoveni și-au făcut studiile în școli teatrale și cinematografice din Moscova, fapt care a consolidat această influență.

Unii orășeni frecventau cinematografele, teatrele și filarmonica, însă cele mai accesibile și mai vizitate rămăneau instituțiile-club organizate pe lângă întreprinderi și organizații. Acestea desfășurau activități educative cu membrii colectivelor și funcționau totodată ca centre de propagandă, în cadrul cărora se susțineau prelegeri politice, științifico-educative, de educație ateistă sau de promovare a experienței avansate în muncă. În aceleași spații erau organizate cercuri de creație artistică amatoricească, proiecții de filme, spectacole și concerte, prelegeri, dezbateri, cursuri publice și activități ale universităților populare³⁰.

În RSSM, cinematografia a funcționat simultan ca instrument de propagandă sovietică și ca domeniu în care arta locală a reușit să se afirme în pofida constrângerilor³¹. Spre sfârșitul anilor 1970 au fost realizate numeroase filme

²⁹ *Literatura și Arta*, 28 iunie 1979, 5.

³⁰ *Literatura și Arta*, nr. 26, 28 iunie 1979, 7.

³¹ *Economia națională a Republicii Moldova: Anuar statistic 1990* (Chișinău, 1991), 120.

artistice și documentare care promovau valorile comuniste în rândul tinerilor, subliniau rolul decisiv al Uniunii Sovietice în înfrângerea Germaniei naziste și reluau perspectiva antiromânească asupra perioadei 1918–1940, prezentată ca ocupație a Basarabiei de către România regală³².

În ansamblu, instituțiile cultural-educative din RSSM au avut o funcție dublă. Pe de o parte, ele au extins accesul populației la biblioteci, teatre, cinematografe, muzee, concerte și forme organizate de agrement. Pe de altă parte, această extindere a fost inseparabilă de controlul ideologic, de cenzură, de rusificare și de reorganizarea memoriei publice în termeni de discurs sovietic. Cultura cotidiană a anilor '70–'80 s-a constituit astfel la intersecția dintre constrângere și creativitate, dintre infrastructura culturală oficială și încercările artiștilor, cititorilor și publicului de a păstra forme de expresie locale și naționale.

În anii '70–'80, presa, radioul și televiziunea din RSSM au funcționat ca instrumente centrale ale educației politico-ideologice. Controlate de Partidul Comunist, aceste mijloace de informare aveau misiunea de a legitima statul sovietic, de a glorifica ideologia marxist-leninistă și de a consolida imaginea conducerii unionale, în special a secretarului general al PCUS, Leonid Ilici Brejnev³³. Ele pătrundeau în spațiul domestic și transformau locuința într-un loc de recepție continuă a discursului oficial. Prin aceste mijloace, partidul putea organiza simultan informarea, divertismentul, educația morală, propaganda antireligioasă, mobilizarea economică și reprezentarea vieții sovietice ca experiență comună. Filmele și seriile sovietice au contribuit la formarea unui imaginar comun al vieții sovietice.

Canalele de comunicare în masă deveniseră, astfel, mecanisme de organizare a percepției publice, a timpului liber și a raportului dintre cetățean și stat. Prin ele, partidul transmitea interpretarea oficială a realității, definea comportamentele acceptabile, controla memoria istorică, promova ateismul și militarismul simbolic și integra populația într-un imaginar comun al „omului sovietic”. Un rol important l-a avut presa timpului, ziarele și revistele: *Sovetskaia Moldaviia* (*Moldova Sovietică*); *Moldova Socialistă*; *Tineretul Moldovei*; *Comunistul Moldovei*; *Viața satului*; *Învățătorul sovietic*; *Agricultura Moldovei*; *Femeia Moldovei*; *Izvestiia* (*Noutăți*); *Pravda* (*Adevărul*) și multiplele ziare raionale. Aceste ziare și reviste abundau în materiale de promovare a ideologiei și propagandei comuniste³⁴.

Mass-media sovietică din RSSM a promovat constant dimensiunea militar-patriotică. Presa publica decrete și mesaje de felicitare adresate trupelor sovietice, traduse în limba română, iar instituțiile de învățământ și programele de televiziune cultivau narațiuni despre eroismul armatei sovietice³⁵. Emisiunea „Slujesc Uniunii Sovietice”, transmisă duminică pe primul canal unional, se afla în grila de programe

³² Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Direcția generală Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (DGAOSPRM), fond 51, inv. 52, dosar 72, f. 72.

³³ *Moldova Socialistă*, nr. 114, 17 mai 1985, 1.

³⁴ *Literatura și Arta*, nr. 23, 7 iunie 1979, 1.

³⁵ *Moldova Socialistă*, nr. 193, 18 august 1970, 2.

printre cele mai vizibile emisiuni cu caracter politico-militar, a doua ca audiență după buletinul de știri „Vremia”³⁶.

Or, militarizarea a fost o dimensiune intrinsecă a propagandei sovietice, influențând educația, munca și percepțiile sociale³⁷. În perioada anilor '70–'80, societatea și economia URSS au fost profund militarizate³⁸. Pregătirea populației pentru un posibil conflict cu Occidentul devenise parte integrantă a vieții cotidiene, subminând serios economia și nivelul de trai al populației. În același spirit al militarismului, al ideologiei socialiste, al loialității și al sacrificiului față de statul sovietic era educată și populația din RSSM.

Pregătirea militară era integrată în sistemul de învățământ, îmbinând instruirea cu propaganda ideologică. Armata imperială era prezentă în mass-media și în spațiul public, fiind reprezentată constant ca garant al păcii și al unității statului sovietic. Un element important al militarizării timpurii a tineretului era jocul militar-sportiv „Zarnitsa” (Fulger), promovat începând cu 1967³⁹. „Zarnitsa” era prezentată drept competiție sportiv-militară între detașamente de pionieri, simulând operațiuni și exerciții militare⁴⁰. Prin această formulă, organizația pionierilor, deja un instrument de îndoctrinare ideologică a minorilor, dobânda un accent militar mai pronunțat. La aceasta se adăugau și predarea disciplinei „Pregătirea militară inițială”, precum și activitățile organizației DOSAAF.

Atribuind o importanță deosebită pregătirii militare a viitorilor recruți, conducerea statului sovietic a încercat să o eficientizeze, inclusiv prin intermediul organizațiilor sportive și militare⁴¹. La baza activității DOSAAF stăteau organizațiile primare, instituite, de regulă, pe lângă întreprinderi industriale, instituții de învățământ general și superior și organizații guvernamentale. Activitatea organizațiilor DOSAAF includea și dimensiunea ideologică a pregătirii viitorilor specialiști. Propaganda în cadrul organizațiilor DOSAAF se realiza, în principiu, prin promovarea unei viziuni triumfaliste asupra istoriei și armatei sovietice. În anii '70–'80, la orele de informație politică destinate viitorilor recruți, discipoli ai școlilor DOSAAF, se insista asupra rolului statului sovietic și al Partidului Comunist în victoria asupra Germaniei naziste⁴². Prin școală, armată, industrie, mass-media, organizațiile sportive și DOSAAF, sistemul militar sovietic a devenit o parte centrală a vieții cotidiene din RSSM. El a produs nu doar recruți, ci și un anumit tip de atitudine generalizată: disciplina, obediența, pregătirea de luptă și devotamentul față de stat erau prezentate ca valori firești ale cetățeanului sovietic.

³⁶ *Moldova Socialistă*, nr. 40, 16 februarie 1975, 4.

³⁷ Anatolie Nosatii, „Aspecte militare în viața cotidiană din RSSM (anii 1970–1980)”, *Cohorta: Revistă de istorie militară*, nr. 1 (2024): 62.

³⁸ Andrei Gordienko, *Voiny vtoroi poloviny XX veka* (Minsk, 1998), 56.

³⁹ *Pionerskaia pravda*, nr. 3, 10 ianuarie 1967, 1.

⁴⁰ *Moldova Socialistă*, nr. 176, 31 iulie 1969, 2.

⁴¹ *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldovenești*, vol. 42 (Chișinău, 1981), 356.

⁴² Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), fond 3196, inv. 4, dosar 220, f. 3.

Prezența armatei sovietice în viața cotidiană a RSSM din anii '70–'80 a avut un caracter colonial, amplu și intruziv, manifestându-se în educație, industrie, mass-media și în spațiul public, modelând atitudini și comportamente încă din copilărie. Abia în a doua jumătate a anilor '80, pe fondul politicii de transparență și al crizei sistemului sovietic, imaginea idealizată a armatei a început să se destrame. Războiul din Afganistan, pierderile umane, dezvăluirile privind abuzurile, relațiile neregulate și discriminările din armată au subminat discursul oficial despre „datoria internațională” și despre armata sovietică ca instituție morală și fraternă. Această schimbare a arătat cât de dependentă era propaganda militară de controlul informației și cât de vulnerabilă devenea atunci când experiențele reale ale soldaților și ale familiilor lor ajungeau în spațiul public. Odată ce realitatea internă a armatei a devenit vizibilă, legitimitatea armatei sovietice în ochii unei părți semnificative a populației s-a prăbușit, marcând sfârșitul abrupt al unei epoci în care militarismul sovietic părea imuabil⁴³.

Or, pentru conducerea sovietică, starea de spirit a cetățenilor era un obiectiv politic. Bunăstarea materială, timpul liber, consumul cultural și informarea publică trebuiau organizate astfel încât să mențină optimismul social, încrederea în partid și disponibilitatea de mobilizare. Organizațiile de partid erau chemate să combată atitudinile considerate nihiliste față de „realizările socialismului”, iar fiecare membru de partid, comunist sau conducător de instituție trebuia să participe, într-o formă sau alta, la activitatea de propagandă și agitație. Propaganda sovietică era susținută de o rețea amplă de cadre ideologice și acționa continuu, la locul de muncă, în instituțiile de învățământ, în spațiul public și în interiorul locuinței⁴⁴.

În această logică, propaganda republicană primea indicații precise despre modul în care să prezinte realitatea socială. Materialele destinate propagandiștilor stabileau vocabularul, temele și interpretările admise, iar sarcina lor era de a transforma hotărârile partidului într-un discurs accesibil „maselor largi”⁴⁵. Presa nu informa în sens pluralist, ci traducea deciziile politice în narațiuni despre progres, disciplină, internaționalism și loialitate față de statul sovietic.

Promovarea unui mod de viață sănătos constituia unul dintre obiectivele declarate ale statului, iar sportul ocupa un loc central în viața de zi cu zi a cetățeanului sovietic. În realitate însă, acest domeniu a fost profund politizat și instrumentalizat de regim în scopuri de propagandă și de pregătire militară a populației, având o extindere considerabilă în perioada analizată și antrenând un număr semnificativ de cetățeni atât din mediul urban, cât și din cel rural. Spre deosebire de sportul occidental, cel sovietic era puternic marcat de ideologia comunistă și prezenta o pronunțată dimensiune militară, care obstrucționa dezvoltarea unei culturi sportive libere și apolitice⁴⁶. Conducerea republicii organiza întreceri socialiste

⁴³ Nosatii, „Aspecte militare în viața cotidiană din RSSM”, 67–68.

⁴⁴ Mikhail Fedchenko, *Povsednevnaia zhizn' sovetskogo cheloveka (1945–1991 gg.)* (Kurgan, 2009), 171.

⁴⁵ *Moldova Socialistă*, nr. 228, 3 octombrie 1966, 2.

⁴⁶ Sergiu Gurin, „Repere istoriografice ale culturii fizice și sportului în RSS Moldovenească”, în *Student, profesor și cercetător în anii '80–'90: Drumul spre regăsire și libertate*, Conferința științifică

pentru propagarea sportului, acestea îndeplinind un dublu rol: educația ideologică a tineretului rural și promovarea unui mod sănătos de viață⁴⁷.

În URSS, libertatea religioasă era recunoscută oficial, însă funcționa într-un cadru strict controlat de stat. Autoritățile sovietice, inclusiv cele din RSSM, considerau religia o reminiscență a vechii societăți și o piedică în formarea omului nou. De aceea, Biserica Ortodoxă și celelalte culte au fost supravegheate, marginalizate și prezentate public ca purtătoare ale unei ideologii reacționare. Această politică a limitat practicarea credinței și a produs, în viața cotidiană, un regim al dublului comportament: conformism public însoțit de păstrarea discretă a ritualurilor religioase în familie și comunitate.

Statul nu urmărea doar instituțiile religioase, ci, mai ales, transmiterea unei forme de conștiință religioasă între generații. Educația religioasă a copiilor și implicarea lor în activități religioase erau interzise, ceea ce arăta dorința autorităților de a controla formarea ideologică a tinerilor⁴⁸. Munca ateistă era considerată o parte importantă a educației sovietice. În documentele școlare, ea era prezentată ca o sarcină de mare importanță socială, necesară pregătirii tineretului pentru viață și pentru activitatea de „constructori conștienți ai noii societăți”. Ateismul era definit ca parte integrantă a educației comuniste, organizată și planificată în funcție de nivelul de informare al elevilor și de bagajul lor intelectual și spiritual. În timpul sărbătorilor de Paște, dar și în alte duminici, învățătorii erau trimiși la biserică pentru a împiedica copiii să participe la serviciul divin.

Toate cultele erau supravegheate de KGB. Pe baza materialelor acestuia, serviciile de securitate au desfășurat acțiuni represive și propagandistice, în special împotriva comunităților neoprotestante. Liderii religioși erau compromiși prin presă, radio și televiziune; pe baza materialelor securității au fost publicate peste 50 de articole, iar studioul „Moldova-film” a produs scurtmetrajul *Momentul adevărului*, menit să discrediteze credința religioasă și pe cei care o practicau⁴⁹.

Un aspect al propagandei antireligioase a fost introducerea ritualurilor civile sovietice, concepute ca substitut al practicilor tradiționale. Acest fenomen a luat amploare în a doua jumătate a anilor '60. Un rol important în acest sens l-au avut Consiliul interdepartamental republican pentru introducerea noilor rituri, dar și comisiile obștești constituite pe lângă sovietele locale de deputați. În literatura de specialitate, riturile au fost împărțite, în linii mari, în două categorii: rituri noi prin conținut și formă, menite să reflecte viața cetățeanului sovietic, și rituri tradiționale, cărora li se atribuia un conținut nou, nereligios. În această logică erau incluse sărbătorile revoluționar-istorice de stat, sărbătorile profesionale, sărbătorile muncii, riturile legate de intrarea în diferite etape ale vieții sociale și riturile familiale reorganizate în spirit sovietic⁵⁰.

națională cu participare internațională, 7 octombrie 2022, ed. a III-a (Chișinău, 2023), 169–177.

⁴⁷ Leonid Bulmagă, *Moldova în a doua jumătate a secolului al XX-lea: Aspecte ale vieții social-economice* (Chișinău, 2008), 140.

⁴⁸ *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldovenești*, vol. 48 (Chișinău, 1983), 232.

⁴⁹ ANA, DGAOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 4, f. 55.

⁵⁰ *Folclorul obiceiurilor de familie* (Chișinău: Știința, 1979), 307; V. Zelenciuk, Iu. Popovici și L.

Respectiv, calendarul oficial nu se limita la câteva date comemorative. El cuprindea Ziua Armatei Sovietice, Ziua Internațională a Femeii, Ziua Solidarității Internaționale a Oamenilor Muncii, Ziua Victoriei, aniversarea formării RSSM, Ziua „eliberării” Chișinăului și a RSSM, aniversarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și Ziua Constituției. Alături de acestea au fost promovate sărbători profesionale – Ziua constructorului, Ziua învățătorului, Ziua medicului, Ziua mecanizatorului – și sărbători legate de munca agricolă, precum venirea primăverii („Mărțișor”), „Ultimul snop”, „Sărbătoarea roadei” sau „Sărbătoarea viței de vie”. În aceeași serie au fost incluse și momente importante din viața individului: înmânarea pașaportului, petrecerea la armată, revenirea din armată, pensionarea, nașterea copilului, căsătoria și înmormântarea.

Cadrul politic al acestei transformări a fost stabilit prin Hotărârea CC al Partidului Comunist al Moldovei și a Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești din 28 august 1969, *privind introducerea în viața de zi cu zi a populației din republică a noilor ritualuri civile sovietice*. Documentul recomanda comitetelor orașenești și raionale de partid, comitetelor executive ale sovietelor locale, Ministerului Culturii, organizațiilor sindicale și comsomoliste, organizațiilor obștești și uniunilor de creație să studieze experiențele existente, să perfecționeze și să introducă în viața de zi cu zi noi ritualuri, ceremonii și sărbători civile nereligioase⁵¹.

Ca parte a acestor evenimente, în orașe și sate erau organizate cicluri de prelegeri publice, referate, întâlniri cu participanți la evenimente revoluționare, la războiul civil și la cel de-al Doilea Război Mondial, precum și cu oameni de știință, de cultură și de artă⁵². În această logică, se insista pe sărbătorile militar-patriotice și cele revoluționare, prezentate ca expresii ale realității socialiste și ale tradițiilor „revoluționare și de luptă”⁵³. În jurul lor se organiza un calendar paralel cu vechile sărbători religioase și tradiționale (incluzând celebrarea zilei de naștere a lui V. I. Lenin, Ziua cosmonauticii, Ziua pionieriei etc.), menit să creeze un orizont simbolic propriu societății sovietice. În planurile de lucru ale organizațiilor de partid, noile sărbători și ritualuri erau asociate cu educația ideologică și cu educația ateistă⁵⁴.

Noile ritualuri civile urmăreau să înlocuiască sau să neutralizeze obiceiurile religioase și tradiționale, să transforme fiecare etapă a vieții într-un moment de afirmare a apartenenței la comunitatea sovietică și să creeze o legătură simbolică între individ și stat. Una dintre formele cele mai vizibile ale acestui calendar o constituiau paradele și demonstrațiile organizate cu ocazia aniversărilor revoluționare, a Zilei Constituției sau a altor date oficiale⁵⁵.

Lascutova, *Sărbătorile și ritualurile sovietice – mijloc important de educație comunistă a oamenilor muncii* (Chișinău, 1977), 3–4.

⁵¹ *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldovenești* (Chișinău, 1981), 587–588.

⁵² *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldovenești*, 588–594.

⁵³ *Folclorul obiceiurilor de familie*, 34–56.

⁵⁴ Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (AȘCAȘM), fond 24, *Otdel etnografii i iskusstvovedeniia AN MSSR*, inv. 2, dosar 23, f. 018a–020A.

⁵⁵ AȘCAȘM, fond 24, inv. 2, dosar 23, f. 017a–018a.

Respectiv, se poate afirma că factorii cultural-spirituali au contribuit decisiv la modelarea vieții cotidiene în RSSM. Statul sovietic a încercat să controleze educația, cultura, informația și religia, transformându-le în instrumente de propagandă și sovietizare. Dar aceste domenii nu au fost complet asimilate de ideologia oficială. În școală, familie, cultură, lectură, muzică, ritualuri religioase, emisiuni radiofonice și practici comunitare au continuat să existe forme de adaptare, negociere și continuitate. Viața cotidiană din RSSM în perioada stagnării poate fi înțeleasă din perspectiva tensiunii dintre controlul partidului și practicile reale ale populației, dintre propaganda oficială și memoria culturală, dintre sovietizare și supraviețuirea unor forme de identitate locală și națională. În practica vieții cotidiene, aceste ritualuri au coexistat cu tradițiile locale, cu memoria religioasă și cu formele de viață comunitară anterioare, producând un amestec specific între ceremonialul oficial și obiceiurile tradiționale.

Rezumat

Articolul analizează principalele mecanisme ale propagandei sovietice în RSS Moldovenească în anii '70-'80 ai secolului al XX-lea, cu accent pe integrarea discursului ideologic în viața de zi cu zi. Sunt examinate rolul istoriografiei, al sistemului de învățământ, al instituțiilor culturale, al presei, al radioului și al televiziunii, precum și dimensiunea militar-patriotică, propaganda ateistă și introducerea ritualurilor civile sovietice. Aceste mecanisme urmăreau legitimarea regimului, modelarea reprezentărilor sociale și formarea „omului sovietic”. Analiza evidențiază însă și limitele acestui proiect ideologic: imaginea oficială a prosperității, unității și progresului nu a eliminat contradicțiile sociale, practicile locale și formele de continuitate culturală și religioasă. Viața cotidiană din RSSM s-a constituit astfel într-o tensiune permanentă între controlul ideologic și experiența concretă a populației.

Cuvinte-cheie: RSSM, propagandă, stagnare, restructurare, ideologie, revoluție culturală

Anatolie NOSATÎ

Doctoral School of Humanities and Educational Sciences,

Moldova State University

E-mail: anatolienosatii72@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3070-7141